

Kazimierz Mężyński

Tadeusz Grabowski (29 października 1871 - 27 lipca 1960) [nekrolog]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 52/1, 267-278

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAZIMIERZ MĘŻYŃSKI

TADEUSZ GRABOWSKI

(29 PAŹDZIERNIKA 1871 — 27 LIPCA 1960)

Dnia 27 lipca 1960, w dziewięćdziesiątym roku życia, zmarł w Kórniku pod Poznaniem profesor Tadeusz Grabowski. Dwa miesiące przed jego śmiercią, 28 maja, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (PTPN) uczciło swego zasłużonego członka uroczystością jubileuszową. Tam po raz ostatni widzieli go koledzy i uczniowie, po raz pierwszy — naukowcy najmłodsi, dla których był już historią. Młodość profesora Grabowskiego przypadła bowiem jeszcze na okres pozytywizmu; w kształtowaniu się modernizmu sam brał udział, wyszedł zaś poza ten prąd w swych pracach z dwudziestolecia. Przeżyć musiał tragiczny okres okupacji, wojna zniszczyła mu warsztat naukowy. W tych warunkach wątpliwe siły Profesora — rozdwojone zresztą, bo skierowane i ku polonistyce, i ku romanistyce — nie pozwalały w ostatnich latach na większe osiągnięcia. Aby więc właściwie ocenić działalność zmarłego, musimy się cofnąć kilka pokoleń wstecz.

Tadeusz Grabowski, urodzony 29 października 1871 r. Studia gimnazjalne odbył we Lwowie i Krakowie. W r. 1891 wstąpił na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, na którym słuchał wykładów i brał udział w ćwiczeniach praktycznych, kierowanych przez profesorów: Tarnowskiego, Malinowskiego, Kawczyńskiego. Po ukończeniu czterolecia wyjechał, za stypendium Ministerstwa Wyznań i Oświaty, w r. 1895 do Paryża, gdzie słuchał wykładów i brał udział w ćwiczeniach praktycznych w École des Hautes Études pod kierunkiem profesora Gastona Paris. Wróciwszy do kraju, objął obowiązki nauczyciela w szkole realnej najpierw w Stanisławowie, potem w Krakowie, gdzie w r. 1896 zdawał egzamin kwalifikacyjny. W r. 1900 otrzymał na Uniwersytecie Jagiellońskim stopień doktora filozofii, w r. 1901 habilitował się na docenta historii literatury polskiej¹.

Dodajmy tu kilka dat późniejszych. Jako docent prywatny wykłada na tymże uniwersytecie. W roku 1919 zostaje profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Poznańskiego. Tuż przed II wojną światową przechodzi na emeryturę. Okres okupacji spędza w Krakowie, gdzie wykłada na tajnych kursach uniwersyteckich. Po wyzwoleniu wraca w 1946 r. na Uniwersytet Poznański i wykłada tam do 1952 r. romanistykę. Mieszka w Kórniku, gdzie korzystając z tamtejszej biblioteki pracuje dalej naukowo, mimo pogarszającego się stanu zdrowia.

¹ *Rocznik AU*, 1908/1909, s. 34.

Był członkiem wielu towarzystw naukowych — od 1909 r. członkiem-korespondentem², od 1945 r. członkiem zwyczajnym (czynnym) PAU³, od 1913 r. członkiem czynnym PTPN⁴.

To suche daty. Ale i one pozwalają na pewne refleksje. Gdy zmarły znalazł się w Paryżu, nie przypuszczał zapewne, iż nie tyle studia nad literaturą francuską, ile badania nad literaturą polską zapewnią mu miejsce w gronie wybitnych naukowców. Chociaż bowiem pierwsze prace Tadeusza Grabowskiego poświęcone były romanistyce, choć oddawał się jej jeszcze po powrocie do kraju, choć urzekła go kultura Francji, zbyt silna okazała się więź z literaturą polską. Działała zapewne atmosfera rodziny Mickiewicza, w której Grabowski znalazł swój drugi dom. A może utrwały tę więź zamiłowania literackie badacza? Przecież już w 1892 r. ukazały się w lwowskim *Dzienniku Polskim* jego wiersze i nowele⁵.

W literaturze polskiej początkowo najbardziej pociągało młodego naukowca Oświecenie. W roku 1898 wydaje pracę o Staszicu⁶, którą potem przerabia i publikuje wielokrotnie⁷. Oświeceniem zajmuje się także w kilku szkicach⁸. Nie ta jednak epoka stanie się osią jego zainteresowań. Wcześniej, bo już w r. 1903, rozpoczął Profesor pracę nad historią reformacji i w tej dziedzinie położył chyba największe zasługi.

Na początku w. XIX nie było prawie żadnych prac naukowych na temat reformacji w Polsce. Nieliczne istniejące pozycje, zresztą bardzo sędziwe, ujmowały rzecz z wyznaniowego punktu widzenia⁹. Przełom w zakresie badań nad reformacją przyniosły dopiero publikacje Aleksandra Brücknera na pograniczu stulecia¹⁰. Długo trzeba będzie potem

² *Tamże*, 1912/1913, s. 28.

³ *Rocznik PAU*, 1939/1945, s. III.

⁴ Poza publikacjami wymienionymi w przypisach 1—3 zob. *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia*. Poznań 1924, s. 400—402.

⁵ Można by tu np. wspomnieć o nowelce *Przed laty* (Szkic z życia prowincyj zabranych. Kraków 1896), nadesłanej na konkurs *Czasu*.

⁶ *Studia nad wiekiem ośmnastym*. I: *Stanisław Staszic, jego pisma polityczne i pojęcia filozoficzne*. Kraków 1898.

⁷ *Stanisław Staszic, jego pisma krytyczne i poglądy polityczne*. Kraków 1900. — *Stanisław Staszic jako pisarz społeczny*. W: S. Staszic, *Przestrogi dla Polski*. Warszawa 1916. — *Toż* w księdze zbiorowej: *Stanisław Staszic. 1755—1826*. Próba syntezy. Lublin 1926.

⁸ *Konstytucja Trzeciego Maja w świetle badań i nastrojów współczesnej chwili*. Kraków 1917. — Hugo Kollataj. *Zwzięły zarys jego życia i działalności*. Kraków 1912. — Ludwik Osiński *i ówczesna krytyka literacka*. Kraków 1901.

⁹ Zob. ks. J. Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce*. T. 1—2. Kraków 1883—1886. — W. Krasieński, *Zarys dziejów powstania i upadku reformacji w Polsce*. T. 1—2. Warszawa 1903—1905.

¹⁰ A. Brückner: 1) *Źródła do dziejów literatury i oświaty w Polsce*. Biblioteka Warszawska, 1895, t. 1. — 2) *Z dziejów różnowierców w Polsce*.

czekać, nim pojawią się studia Stanisława Kota i zacznie wychodzić *Reformacja w Polsce* (1921). W pierwszym ćwierćwieczu naszego wieku największe zasługi jako realizator prac zapoczątkowanych przez Brücknera położył właśnie Grabowski. Warto porównać kolejność prac obu uczonych w tej dziedzinie: przeważnie Brückner kroczy pierwszy, ale różnica w czasie między publikacjami jego a Grabowskie-

Tadeusz Grabowski

go jest tak niewielka, iż zmarły niewątpliwie musiał przeprowadzać swe badania samodzielnie, a dopiero gdzieś w czasie druku czynił pewne korekty czy uzupełnienia w związku z pracami Brücknera.

Swe studia nad literaturą reformacyjną rozpoczął Grabowski około roku 1903. Postanowił zacząć od literatury kalwińskiej (ze względu na zjazd Rejowski), potem zaś opracować dzieje wszystkich literatur wyznaniowych: ariańskiej, katolickiej, luterńskiej, unicko-prawosławnej¹¹. Już pierwsze strony jego historii literatury kalwińskiej¹² wykazują, iż

Ateneum, 1896, t. 2; 1898, t. 1—2. Osobno, pod zmienionym tytułem: Warszawa 1905.

¹¹ Dowiadujemy się o tym ze wstępu do jego *Literatury ariańskiej w Polsce. 1560—1660*. Kraków 1908.

¹² *Z dziejów literatury kalwińskiej. (1550—1650)*. Kraków 1906. Znajdujący się w Bibl. WSP w Gdańsku egzemplarz opatrzony jest własnoręczną dedykacją autora: „Szanownemu Panu Profesorowi Dr Wilhelmowi Bruchnalskiemu na pamiątkę zjazdu [Rejowskiego, 1905] od autora. 4/7 1906“.

młody naukowiec umiejętnie wykorzystuje swe studia romanistyczne w Paryżu: nawiązuje do świeżej, bo z końca wieku pochodzącej, rehabilitacji Kalwina, podjętej przez Brunetièrè'a. Szerokie ujęcie tematu, fachowe omawianie walorów literackich, wreszcie niejednokrotne wypadki poza granice piśmiennictwa religijnego — wszystko to zdradza, iż książkę pisał nie teolog czy historyk, ale badacz literatury.

Literaturę kalwińską Grabowskiego zainteresował się Brückner. Zrecenzował ją ostro, jak to Brückner potrafił. Zresztą jeszcze w recenzji następnej książki traktuje autora jako młodego uczonego¹³. Choć wytknie *Literaturze kalwińskiej* wiele braków, zakończy jednak stwierdzeniem:

[są tu] cenne uwagi, trafne rysy rozrzucono po całej rozprawie; widnokrąg autorski szeroki, czytanie wielkie, zmysł estetyczny wyrobiony, więc sądów jego, dokładniej uzasadnionych, bynajmniej lekceważyć nie można¹⁴.

Do kalwinizmu powróci Grabowski po 30 latach, rozszerzając swe badania na Litwę¹⁵. Wykorzystanie archiwum zboru wileńskiego pozwoliło mu m. in. ustalić, iż udział w ruchu kalwińskim mieszczaństwa był tam wcale liczny.

Zaledwie w 2 lata po *Literaturze kalwińskiej* wydał Grabowski książkę o literaturze ariańskiej¹⁶. Jest to już poważne dzieło, dwukrotnie obszerniejsze od książki poprzedniej, imponujące erudycją. Widać, jak rozrósł się w ciągu tak krótkiego okresu warsztat naukowy autora. Choć w tym czasie, kiedy jeszcze mnóstwo było druków nieznanymi, rzadko sięgano do rękopisów, badacz zajrzy do Koloszwaru, skorzysta i z rękopisów biblioteki w Petersburgu. Gdzie nie może dotrzeć sam, prosi o pomoc w kwerendzie innych naukowców, uzyskując np. w ten sposób — za pośrednictwem Czubka oraz Ptaśnika — dane z Rapperswyłu i Heidelbergu. Drugą książkę zaczyna również od literatury francuskiej — on pierwszy wydobył popularną do dziś opinię Bayle'a o naszych arianach. Pięknym zestawieniem Bayle'a z arianami zamyka autor swe dzieło, kończąc je zwrotem: „W ten sposób Raków dostarczył treści Encyklopedystom“.

Na marginesie wspomnieć tu można o drobnej, ale charakterystycznej dla zainteresowań profesora Grabowskiego rozprawie pod zaskakującym tytułem *Simon Simonius jako przedstawiciel wolnomysłicielstwa w Polsce w XVI w.*, gdzie naświetlona została postać owego lekarza, ra-

¹³ Zob. przypis 18.

¹⁴ A. Brückner, *Najnowsza literatura różnowiercza*. Pamiętnik Literacki, 1906, s. 509.

¹⁵ *Z dziejów literatury kalwińskiej na Litwie*. Reformacja w Polsce, 1934, s. 141—143.

¹⁶ Zob. przypis 11.

cjonalisty i wroga scholastyki, człowieka o ogromnej wiedzy filozoficznej, pozostającego w ciągłej walce i sporach teologiczno-filozoficznych z otoczeniem, sporach, które skończyły się oskarżeniem go o ateizm¹⁷.

Powracając do książki o arianach trzeba stwierdzić, iż była ona dziełem pionierskim. Ocenił to najlepiej Brückner. Tym razem recenzja Brücknera będzie pochlebna w stopniu u niego rzadkim. Skonstatuje wielki postęp uczonego, który chce ogarnąć od razu całość materiału, a wyliczywszy zalety dzieła napisze:

pozostanie na zawsze zasługą autorską, że pierwszy w śmiałych zarysach odtworzył główne linie tego ruchu, co najlepsze głowy i serca polskie przez najbujniejszy wiek życia polskiego zaprzętał¹⁸.

Z kolei, zgodnie z zapowiedzią, zajął się Grabowski literaturą katolicką. Nie poświęcił jej co prawda osobnej książki, ale blisko połowę swego ogromnego dzieła o Skardze¹⁹ wypełnił analizą tej literatury. Ogromna erudycja pozwoliła mu ustalić stosunek Skargi do teologów „modernistów“ i wykazać, że w korzystaniu z ich pomysłów Skarga przejawiał dużo oryginalności. Jak we wszystkich badaniach, i tu główny nacisk kładzie Grabowski na stronę literacką, co właśnie przy ocenie Skargi daje ciekawe rezultaty. Mimo swej sympatii dla wielkiego kaznodziei badacz nie będzie ukrywał, że patriotyzm Skargi łączył się z nietolerancją religijną.

Trzecia książka wypełniła dotkliwą lukę; nie było przecież pracy obszerniej omawiającej postać i działalność Skargi. Teolodzy jakoś nie kwapili się do tego tematu. Toteż Brückner pisał:

Więc dzięki autorowi, że ich miejsce zastąpił, że dotkliwą w dziejach umysłowości polskiej szczybę wypełnił. I szczerze podziwiamy rzutkość i energię autorską, jak się przegryzał przez te foliały i kwartanty, odstrasające literata językiem, szczególnie łacińskim, i treścią, rozmiarami olbrzymimi nieraz, a jałowością tych dzieł, nieustannym a jednostajnym powtarzaniem rozumowań i wywodów²⁰.

Znacznie skromniejsze były rozmiary pracy o literaturze luteranckiej. Grabowski zaznaczał, że nie zajmował się nią obszerniej, gdyż ruchu tego nie uważał za samodzielniejszy objaw myśli polskiej. W kon-

¹⁷ *Simon Simonius jako przedstawiciel wolnomyslicielstwa w Polsce w XVI wieku*. W: *Sprawozdania dyrekcji c. k. I Wyższej Szkoły Realnej w Krakowie za rok 1913*. Rec. Z. Gerstmann w: *Pamiętnik Literacki*, 1914/1915, s. 402.

¹⁸ Rec. A. Brücknera w: *Pamiętnik Literacki*, 1910, s. 126.

¹⁹ *Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI*. 1536—1612. Kraków 1913.

²⁰ Rec. A. Brücknera w: *Pamiętnik Literacki*, 1913, s. 104.

kluzji podkreśli jednak, iż luteranizm „najskuteczniej oderwał myśl polską od średniowiecza“ oraz zapoczątkował i rozwinął szereg działów literatury polskiej²¹.

Książka ta zamyka w zasadzie prace Profesora nad literaturą reformacji. O całości tych prac tak pisze Brückner:

Wystawiliśmy umyślnie te niedobory, aby zakończyć należywym uznaniem pracy autorskiej, co szczęśliwego dobiegła końca. Podziwiamy jego pilność, erudycję, obszerność poglądów, oznajomienie się z najnowszymi dziełami a bezprzykładne wczytanie w dawne [...]. Pozostanie zasługą autora, że ogarnął całokształt tak zaniedbanego, zapomnianego piśmiennictwa różnowierczego; stworzył niby ramy, w które łatwiej już wtoczyć [wtłoczyć?], co nie dostaje, uzupełnić, uwypuklić inne [...]. Jego praca była niby sygnałem, iż się czasy odmieniły, że co dotąd zaniedbane odłogiem leżało, w pamięci wskrzesić należało i zamiar powiódł się autorowi zupełnie; walną lukę w dziejach dawnego piśmiennictwa, jego nieraz najciekawsze i najszczytniejsze karty, szereg zwarty prac jego uzupełnił i ujawnił²².

Marginesową jak by pozycją była praca zmarłego o literaturze unicko-prawosławnej²³. Jak mówi w przedmowie do niej, nie rozwinął tematu należycie, gdyż nie mógł korzystać z rosyjskich archiwów. W pracy tej potraktował więc szerzej sprawy dotyczące literatury polskiej. Najciekawiej wypada tu postać Smotryckiego, którym zresztą zajmował się Grabowski już wcześniej²⁴.

Zmarły wykroczył poza swój pierwotny plan badań literatury reformacyjnej przedstawiając w 1936 r. historię braci czeskich w Polsce w. XVI²⁵, w 2 lata później zaś zajmując się tym problemem w wieku XVII²⁶. Kultura duchowa Leszna i Baranowa, jej związki (jeszcze w XVII w.) z Zachodem, dramatyczne dzieje Komenskigo zarysowują się tu plastycznie i przekonywająco. Jeszcze w r. 1946, a więc blisko po 50 latach od zainicjowania pracy nad dziejami literatury reformacyjnej, powraca Profesor do tych zagadnień. Referując własne badania na zebraniu PAU podał nowe ujęcie sylwetki Jana Łaskiego²⁷, wykazał

²¹ *Literatura luterańska w Polsce wieku XVI. 1530—1630*. Poznań 1920, s. 195.

²² Rec. A. Brücknera w: *Reformacja w Polsce*, 1921, s. 148—149.

²³ *Z dziejów literatury unicko-prawosławnej w Polsce. 1630—1700*. Poznań 1922. Prace Komisji Filologicznej PTPN. T. 1, z. 3.

²⁴ Zob. *Ostatnie lata Melecjusza Smotryckiego*. Szkic z dziejów literatury unicko-prawosławnej wieku XVII. W: *Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza*. T. 1. Kraków 1916.

²⁵ *Literatura braci czeskich w Polsce w. XVI*. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU, 1936, s. 3—6.

²⁶ *Literatura braci czeskich w Polsce XVII w.* Pamiętnik Literacki, 1938, s. 39—71.

²⁷ *Dwa przyczynki do dziejów polskiej literatury innowierczej w. XVI i XVII*. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU, 1946, s. 172—174.

zbieżność niektórych poglądów Milтона z poglądami arian oraz możliwość wpływu arian na Milтона. Do historii kontaktów religijnych między Polską i Anglią powraca Grabowski w r. 1948, omawiając w PTPN swą pracę: *Związki Polski z Anglią w epoce reformacji i Oświecenia*²⁸.

W dużym tylko skrócie może tu być opisana pozostała działalność naukowa profesora Tadeusza Grabowskiego. Jego zainteresowania historycznoliterackie skoncentrowały się początkowo na romantyzmie, a właściwie na Słowackim. Już w 1901 r. na posiedzeniu AU czyta Grabowski pracę o młodości Słowackiego. Wydaje potem o Słowackim szereg szkiców²⁹, a dociekania swe na tym polu podsumowuje w monografii, której tom 1 wychodzi w roku jubileuszowym³⁰. Uderza w niej tendencja do wywalczenia Słowackiemu należnego miejsca w literaturze — czy to przez podkreślanie, iż poeta jeszcze przed poznaniem Towiańskiego miał swój system filozoficzny, czy to przez ukazanie wartości estetycznych jego twórczości; w zakończeniu monografii wysunął autor śmiało twierdzenie, że Słowacki „osiągnął to, co osiągają najwyżsi, a więc tryumf pierwiastka czysto ludzkiego mimo pozorów historyzmu“, że był geniuszem romantycznym europejskim wyższym od Byrona, Hugo, Nowalisa³¹. Na temat monografii wypowiedział się m. in. Juliusz Kleiner. Według niego Grabowski dał książkę, która odpowiadała uczuciom i nastrojom pokolenia, uwzględniała badania najnowsze, ujmowała i dzieła, i autora ze stanowiska psychologicznego, na wyjątkowo szerokim tle europejskim, a równocześnie podawała wiedzę w formie lekkiej, przystępnej dla czytelnika. Niejednokrotnie sprzeczne z sobą wyniki współczesnych badań stopiły się w tym dziele w całość „przedstawioną z wielkim umiłowaniem, a bez wszelkich uprzedzeń“³².

Następna z kolei rocznica romantyczna, rocznica Krasińskiego (1912), skłoniła badacza do napisania szkicu i o tym poecie³³. W roku 1922 wydał niewielką książkę o Mickiewiczu. Znalazło się w niej wiele cennych myśli (np. o maistrzynie Mickiewicza), które rozwiną dopiero późniejsze badania. Przez długie lata pracował potem Profesor nad monografią

²⁸ *Stosunki Polski z Anglią w dziedzinie nauki, filozofii, literatury od zarania średniowiecza do zmierzchu Oświecenia*. (1000—1822). Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU, 1945, s. 51—55. — *Związki Polski z Anglią w epoce reformacji i Oświecenia*. (1500—1800). Sprawozdania PTPN, 1948, s. 11—12.

²⁹ Z wielu szkiców poświęconych Słowackiemu wymieńmy odczyt *Filozofia Juliusza Słowackiego*, wygłoszony w r. 1909, a opublikowany: Kraków 1910.

³⁰ *Juliusz Słowacki*. Jego żywot i dzieła na tle epoki. T. 1—2. Kraków 1909—1912. Wyd. 2: Poznań 1920—1926.

³¹ *Tamże*, wyd. 2, t. 2, s. 340, 344—345.

³² Rec. J. Kleinera w: *Pamiętnik Literacki*, 1912, s. 631.

³³ *Zygmunt Krasiński*. Jego żywot i dzieła na tle współczesnej epoki. 1812—1859. Poznań 1912.

o Mickiewiczu, ale ostatnia wojna zniszczyła mu ten rękopis. W roku 1947 powraca Grabowski do tego poety wygłaszając w PAU prelekcję na temat: *Czas powstania i kształt artystyczny „Ustępu“ III części „Dziadów“*³⁴.

Po I wojnie światowej zaznaczył się w pracach Tadeusza Grabowskiego pewien zwrot — zainteresowanie teorią literatury i metodologią badań literackich oraz dziejami krytyki literackiej i historii literatury.

Metodologią historii literatury zajmował się Grabowski dawniej, i to wielokrotnie³⁵. Obszerniej sprawę rozwija w swym *Wstępie do nauki literatury* z roku 1927³⁶. Choć książkę pojął jako podręcznik dla studentów, często wychodzi w niej poza przewidziany zakres przedmiotu, informując o najnowszych wówczas osiągnięciach w referowanej dziedzinie. Widoczny już tu eklektyzm Grabowskiego zaznaczył się jeszcze silniej w jego pracach późniejszych. W referacie *Nowa nauka o literaturze* (1936)³⁷ zwraca uwagę znajomość literatury radzieckiej. Już w r. 1935 nakładem Koła Polonistów Uniwersytetu Poznańskiego wydał Profesor dokonany pod jego kierunkiem przekład *Teorii literatury* Borysa Tomaszewskiego³⁸, podkreślając we wstępie wielkie walory dzieła. Obecnie omawia teorie Miedwiediewa, Arwatowa i Sakulina, a choć niekiedy z nimi polemizuje, widzi w nich i znaczne wartości. Do zagadnień teoretycznoliterackich powraca w roku 1945³⁹.

Zanim przejdziemy do omówienia prac Profesora z dziedziny historii krytyki, przypomnijmy, iż sam Grabowski parał się krytyką literacką. W ostatnim roku życia za pierwszą swą książkę uważał właśnie wydaną w 1903 r. *Poezję polską po roku 1863*. Grabowski precyzuje w niej swą metodę na tle kierunków krytyki zachodniej, specjalnie wyróżniając Lemaitre'a i Fagueta. Jego sądy o Wyspiańskim i Kasprowiczu w zasadzie utrzymały się w późniejszej historii literatury, co jest dużym

³⁴ *Czas powstania i kształt artystyczny „Ustępu“ III cz. „Dziadów“*. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU, 1947, s. 66—70.

³⁵ *Metodyka historii literatury z szczególnym uwzględnieniem historii literatury polskiej*. Kraków 1907. — *Czy historia literatury jest nauką? Szkic o metodzie w badaniach historycznoliterackich, ze szczególnym uwzględnieniem historii literatury polskiej*. Kraków 1910.

³⁶ *Wstęp do nauki literatury*. Lwów 1927.

³⁷ *Nowa nauka o literaturze*. W: *Zjazd naukowy imienia Ignacego Krasickiego we Lwowie w dniach 8—10 czerwca 1935 roku*. Lwów 1936, s. 136—147. — *Nowe drogi badania literatury*. Przegląd Powszechny, 1931, t. 191. — *Próba syntezy nowej nauki o literaturze*. Tamże, 1933, t. 198.

³⁸ B. Tomaszewski, *Teoria literatury*. Poetyka. Poznań 1935.

³⁹ Zob. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU, 1945, s. 179—182.

sukcesem autora. Do krytyki literackiej zaliczyć należy również szkice Grabowskiego o Orzeszkowej⁴⁰ i Sienkiewiczu⁴¹.

Wszystko więc predystynowało Grabowskiego do napisania historii krytyki literackiej w Polsce. I to, że sam uprawiał krytykę literacką, i to, że pogłębił swą metodę zajmując się historią literatury, i to wreszcie, że od historii krytyki zaczął karierę naukową — pracę doktorską poświęcił Michałowi Grabowskiemu⁴², rok później habilitował się na podstawie pracy o Aleksandrze Tyszyńskim⁴³, równocześnie wydał pracę o Ludwiku Osińskim⁴⁴, która zawiera już wiele spośród elementów, jakie wejdą w skład jego dzieła *Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu*⁴⁵.

Wbrew tytułowi przedstawił tutaj autor również i okres humanizmu, baroku, rokoka oraz tzw. wtórnego klasycyzmu — aż do wystąpienia Mickiewicza i Mochnackiego. Dzieło jest obszerniejsze od pracy Piotra Chmielowskiego, obejmuje bowiem również wymowę i historię, uwzględnia ponadto historię literatury. Uderza gruntowna znajomość przedmiotu, analiza poglądów krytycznych na szerokim tle porównawczym, świadcząca o dużej erudycji Tadeusza Grabowskiego.

Te same wartości znajdziemy w książce *Krytyka literacka w Polsce w epoce romantyzmu*⁴⁶; więcej zastrzeżeń budzi z dzisiejszej perspektywy tom poświęcony okresowi realizmu i modernizmu⁴⁷. Wciąż jednak jest w tej dziedzinie opracowaniem niezastąpionym. Natomiast wydana w 1936 r. dwutomowa *Historia literatury polskiej od początków do dni dzisiejszych* spotkała się z zarzutami fachowej krytyki⁴⁸.

Tadeusz Grabowski miał znaczny dorobek i w dziedzinie romanistyki. Już w 1897 r. ogłosił pracę: *Examen de la théorie dramatique et des drames de Diderot*, następnie publikował prace o Wiktorze Hugo, Aleksandrze Dumasie—synu, o Karolu ks. Orleańskim, o du Bellayu

⁴⁰ *Eliza Orzeszkowa*. Szkic jubileuszowy. Kraków 1907.

⁴¹ *Henryk Sienkiewicz*. Jego żywot i dzieła na tle współczesnej epoki. 1846—1916. Kraków 1918.

⁴² *Michał Grabowski, jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne*. Przegląd Polski, 1900, t. 1, s. 381—406; t. 2, s. 88—125, 245—283.

⁴³ *Stanowisko Tyszyńskiego w dziejach krytyki literackiej w Polsce*. Pamiętnik Literacki, 1925/1926, s. 317—344.

⁴⁴ *Ludwik Osiński i ówczesna krytyka literacka*. Kraków 1901.

⁴⁵ *Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu*. Kraków 1918.

⁴⁶ *Krytyka literacka w Polsce w epoce romantyzmu*. (1831—1863). Kraków 1931.

⁴⁷ *Krytyka literacka w Polsce w epoce realizmu i modernizmu*. (1863—1933). Poznań 1934.

⁴⁸ W. Kubacki w: *Wiadomości Literackie*, 1936, nr 702. — A. Fei w: *Życie Literackie*, 1937, nr 4. — S. Cywiński w: *Nowa Książka*, 1937, s. 320—321.

i jego stosunku do Petrarki (1903), o Balzaku i pani Hańskiej (1903). Najpoważniejszą jednak pozycją romanistyczną Grabowskiego z tego okresu jest studium literackie *Anatol France* (Kraków 1904). Autor omówił w nim cały ówczesny dorobek tego wybitnego pisarza, zwracając uwagę na jego związki z Montaigne'em, Wolterem i Renanem. Studia romanistyczne zamknął Grabowski w tym okresie *Poglądem na literaturę polityczną we Francji od zwołania stanów generalnych aż do czasów Henryka IV* (1905). Po II wojnie światowej powraca do pracy dydaktycznej i naukowej w dziedzinie romanistyki, a wyniki swych badań przedstawia od r. 1947 w PAU i PTPN. Wymieńmy tu m. in. prace: *Cechy twórczości łacińsko-francuskiej w XII wieku* oraz *Dwoiste oblicze wyznaniowe i dwoista forma literacka literatury francuskiej wieku XVI*.

Warto uświadomić sobie, jak rozłożone były w czasie prace Profesora. W pierwszym dziesiątku stulecia absorbowały go głównie dwa zagadnienia: literatura religijna (zasadniczo innowiercza) i twórczość wieszczów romantycznych. Pod koniec drugiego dziesiątku stulecia powraca do rozpoczętych dawniej studiów nad historią krytyki — wraz z pracami nad nauką o literaturze zaczynają one wypierać poprzednie zainteresowania. Rok 1936 przynosi dzieło syntetyczne: historię literatury. Charakterystyczne jednak, iż uczony nie zarzuca w zupełności poprzednich zainteresowań, powracając do nich nawet po ostatniej wojnie.

Najazd niemiecki zniszczył jego bibliotekę, zniszczył gromadzone przez lat 50 materiały, zniszczył rękopisy. Mimo to po ostatniej wojnie Profesor prowadzi badania nadal, sprawozdania z nich wygłasza na posiedzeniach PAU czy PTPN. Ostatnio ukończył *Teatra jezuickie w Polsce* i pracował nad paszkwilem staropolskim⁴⁹.

Praca naukowa nie osłabiła w Grabowskim łączności z życiem. Znaczące zasługi oddał Grabowski sprawie polskiej, wygłaszając w latach 1925—1926 literaturę polską na Sorbonie⁵⁰. Jego wykłady wzbudzały tam wielkie zainteresowanie — pokazywały one Francji, podobnie jak prelekcje Kazimierza Morawskiego, Maurycego Handelsmanna czy Jerzego Zdziechowskiego, najistotniejsze walory naszej kultury. W ostatnim roku swego życia Profesor wspominał je jako najmiłsze chwile swej kariery naukowej.

⁴⁹ *Paszkwil staropolski a pierwsze antyjezuityki w epoce renesansu*. Sprawozdania PTPN, 1948, s. 18—19. — *Paszkwil staropolski w epoce baroku*. Tamże, 1958, s. 12.

⁵⁰ *Histoire de la littérature polonaise. 1000—1920*. Revue des Cours et Conférences, (Paris) 1926, 1927.

Od dawna pociągały Tadeusza Grabowskiego Ziemie Zachodnie. Wczesne są jego związki z Wielkopolską. Wiele lat przed I wojną światową wygłasza tajne wykłady w Poznaniu, Gnieźnie i Inowrocławiu, bierze udział w pracach PTPN, w 1913 r. zostaje nawet — jak na początku wspomniano — jego członkiem zwyczajnym, a jeszcze wcześniej, bo w 1912 r., drukuje w Poznaniu swą pracę o Krasińskim. W przedmowie do swej pierwszej książki, wydanej w wolnej Polsce, w Poznaniu, w pracach tegoż PTPN pisze:

Właściwi bojownicy idei luterskich stanowią [...] grupę odrębną i szczególnie w pierwszym pokoleniu dają w ogóle początek ruchowi literackiemu w Polsce. W ten sposób ośrodki ich działalności: Królewiec, Gdańsk i Poznań stają się niejako kolebką literatury narodowej. [...] Nabierają one [te badania] dziś także aktualności politycznej, gdy Śląsk Cieszyński, Śląsk Górny, Prusy Królewskie z Toruniem i Gdańskiem, a zwłaszcza Mazury, ten główny ośrodek polskiego luteranizmu, mają związać się z państwem polskim⁵¹.

Z tego samego ducha wynika jego praca o Gdańsku (1927)⁵², gdzie w zwięzłym szkicu wykazuje łączność tego miasta z Polską i negatywny — przez długie wieki — stosunek do Krzyżaków. W tymże roku w swej książce *Literatura polska na Pomorzu*⁵³ rozszerza zagadnienie, omawiając również Toruń. Przed ostatnią wojną zajął się literaturą śląską⁵⁴. Ostrzegwał, iż Niemcy prowadzą tu gorączkowe a tendencyjne badania. Wykazywał niezbitcie polskość kultury Śląska:

Historiografia [śląska] stanowi wprost jakby odgałęzienie polskiej [...]. Świadomość państwowej jedności jest tu chyba żywsza niż w czysto ascetycznej i jakąś pozaświatowością tchnącej legendzie.

Stwierdza dalej, iż polska poezja śląska jest ogólnopolska.

W ogólności jest literatura średniowieczna polsko-śląska współzawodniczką niemieckiej w walce o wyraz duszy dzielnicy. Oparta o polską, czerpie z niej siły i podniety przez kilka wieków.

Natężenie pracy Tadeusza Grabowskiego było imponujące. Tak np. w siedmioletnim okresie 1903—1909 ukazały się: *Poezja polska po roku 1863*, studium o Anatolu France'ie, *Z dziejów literatury kalwińskiej*, *Metodyka historii literatury polskiej*, *Literatura ariańska*. Razem 1500 stron, nie licząc dziesiątek rozpraw czy mniejszych prac książkowych. W wy-

⁵¹ *Literatura luterska w Polsce wieku XVI*, s. 3.

⁵² *Literatura gdańska i o Gdańsku*. W książce zbiorowej: *Gdańsk. Przeszłość i teraźniejszość*. Lwów 1928, s. 453—474.

⁵³ *Literatura polska na Pomorzu*. W książce zbiorowej: *Pomorze i Ziemia Chełmińska w przeszłości*. Poznań 1927, s. 201—217.

⁵⁴ *Literatura śląsko-polska wieków średnich*. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU, 1935. Cytowany dalej tekst na s. 138, 140.

dawnictwach PAU do 1947 r. umieścił Grabowski 73 prace, a ileż ich wyszło w Bibliotece Warszawskiej, w Pamiętniku Literackim, w Przeglądzie Polskim i wielu innych periodykach! A pominęliśmy przecież jego pracę wydawniczą, np. edycję z Janem Łosiem *Moralistów* Wacława Potockiego (1918). Większość wyliczonych pozycji wymagała żmudnych badań i trudnego, twórczego wysiłku koncepcyjnego, i to w zakresie różnorodnych specjalności.

Zapewniają one Tadeuszowi Grabowskiemu w dziejach polskiej humanistyki miejsce trwałe i wybitne. Nie przejdzie obok nich obojętnie ten, kto zechce poznać ciągłość rozwoju naszej historii literatury i pokrewnych jej dyscyplin.